

***La salvezza degli altri. Soteriologia e religioni*, ed. Maurizio GRONCHI, Milano 2004 (Edizioni San Paolo, Cinisello Balsamo), 224 s.**

Człowiek, który w odpowiedzialny sposób podejmuje własne istnienie, zmaga się z dwoma fundamentalnymi pytaniami: kim jestem, oraz jak mam żyć? Analiza samego pytania pozwala dotrzeć do problemu poszukiwania sensu świata, w którym pytający podmiot żyje – poszukując szczęścia. Poszukiwanie sensu, to również pytanie o zbawienie samego siebie, a także zbawienie innych, tak więc jest to kwestia nie tylko teoretyczna, lecz przede wszystkim egzystencjalna. Chrześcijaństwo, które daje i zadaje światu trójjedyną miłość Boga Ojca, objawioną w osobie i posłaniu Jezusa Chrystusa, kontynuowanej przez Ducha Świętego w świecie i w sakramentalno-instytucjonalnej przestrzeni Kościoła, jest integralną odpowiedzią na pytanie o zbawienie. Tym niemniej, chrześcijaństwo nie ogranicza się jedynie do określenia sposobu zbawienia swoich wyznawców, lecz podejmuje również pytanie o zbawienie innych. Publikacja *La salvezza degli altri. Soteriologia e religioni* pod redakcją M. Gronchi bezpośrednio dotyka tematu zbawienia innych, opracowanego przez grupę wybranych teologów włoskich.

La salvezza degli altri zostaje otwarta obszernym wprowadzeniem autorstwa M. Gronchi (profesor Pontificia Università Urbaniana, specjalizacja chrystopologia), który nakreśla podjęty temat zbawienia innych jako soteriologiczną kwestię do pogłębienia, nie tylko w obrębie samego chrześcijaństwa, lecz także do odkrycia w religijnej myśli innych wyznań. Prof. Gronchi nakreśla różne wizje zbawienia, dokonując podziału na: 1. wizje teosoteryjne (*visioni teosoteriche*, zbawienie dane przez Boga), 2. wizje autosoteryjne (samozbawienie), 3. zbawienie jako szczęście, które zmaga się z tematem przeznaczenie, losu, łaski, lub szczęścia zdobytego w samorealizacji, 4. częściowe lub globalne wizje zbawienia (formy religijnego doświadczenia, ss. 6-7). Naszym zdaniem, należałoby usystematyzować kwestę zbawienia w triadycznym układzie diachronicznym oraz synchronicznym: Bóg – człowiek – śmierć, dzięki któremu zdobywa się pewnego rodzaju epistemologiczną przejrzystość w rozróżnieniu

na religie, filozofie religijne oraz doświadczenia religijne w ich dynamicznej relacji. Zarazem można by tu ukazać ich odniesienie do kultury, w której się znajdują, aby podkreślić tym samym oryginalność (jedyność i uniwersalność) teandrycznego zbawienia w chrześcijaństwie.

Profesor Urbaniany w syntetyczny sposób wprowadza również do treści samej publikacji (ss. 13-21), która podzielona została na osiem rozdziałów: 1. *Salus infidelium. Sondaggio storico su un tema classico*; 2. *L'evoluzione del rapporto fede salvezza degli altri tra Antico e Nuovo Testamento*; 3. *La fede e la salvezza degli altri nella teologia cattolica post-conciliare*; 4. *La Torà d'Israele e la salvezza degli altri nella letteratura ebraica post-biblica*; 5. *La salvezza degli „altri” nell'Islam*; 6. *Salvezza nell'Induismo*; 7. *La salvezza negli orientamenti conflittuali*; 8. *Il benessere come salvezza nel New Age*. Publikacja została zamknięta indeksem imion (ss. 217-220), oraz spisem treści (ss. 221-224).

Referat prof. I. Morali (Pontificia Università Gregoriana, teologia dogmatyczna) *Salus infidelium. Sondaggio storico su un tema classico*, w systematyczny sposób otwiera temat zbawienia niechrześcijan. Poprzez historyczno-treściowe poszukiwanie zostają podjęte rozwiązania zaproponowane w teologii XIX wieku, m.in. kwestia liczby wybranych, magisterium Pio IX (*Singulari quadam, Iamdudum cernimus, Quanto conficiamur moerore*, które przygotowywały w pewnym sposób *Vaticanum I*), propozycje H. de Lubaca (*praeparatio evangelica*) i K. Rahnera (*viae salutis*) oraz wypowiedzi soboru Watykańskiego II (*Gaudium et spes 22, Ad gentes 7, Lumen gentium 16*; ss. 23-50). Prof. Morali w syntetycznym układzie reasumuje swoje poszukiwanie, proponując jednocześnie orientację dla aktualnej dogmatyki, tzn.: właściwą egzegezę tekstów magisterialnych (aby odkryć rozwój teologii wiary, m.in. wybór de Lubaca, nie Rahnera, którego stanowisko jest dzisiaj poszerzane przez teologię pluralizmu religii), pogłębienie tematu łaski (*De Gratia*) w odniesieniu do zbawienia innych, właściwa metodologia teologii dogmatycznej (Pismo, Tradycja, Magisterium, w celu odróżnienia prawdy wiary od opinii, ss. 47-50).

Profesor G. Rizzi (Pontificia Università Urbaniana, Pismo Święte) prezentuje temat o charakterze biblijnym: *L'evoluzione del rapporto fede salvezza degli altri tra Antico e Nuovo Testamento*. Obszarem badań jest teologiczna myśl biblijna pomiędzy II w. a. C. oraz II w. p. C., w sposób szczególny obecna w żydowskich wspólnotach diaspory. Zostają wyłonione dwie pozycje rabinistycznego judaizmu: eschatologiczne nawrócenie narodów, który pozostawia temat nawrócenia narodów/pogan w perspektywie eschatologicznej/finalnej, oraz noachizm (w odniesieniu do przymierza zawartego przez Boga z Noe, przed Abrahamem), który wprowadza narody/pogan w pewną ekonomię objawienia i w pewnym sensie, ekonomię zbawienia. Tak więc w literaturze międzytestamentalnej, zdaniem G. Rizzi, wyłania się perspektywa pewnego rodzaju niebezpośredniego pośrednictwa Izraela (*mediazione indiretta*) w zbawieniu narodów, chociaż nie skryształizowała się myśl o konkretnych, otwartych możliwościach soteriologicznego uczestnictwa innych (ss. 51-101).

Teologia posoborowa jako *La fede e la salvezza degli altri nella teologia cattolica post-conciliare*, zostaje nakreślona przez prof. M. Crociata (Facoltà Teologica della Sicilia, teologia fundamentalna). Punktem wyjścia staje się Sobór Watykański II, który nie tylko pozytywnie odnosi się do innych religii, otwiera również drogę teologicznej myśli, która skupia się na zagadnieniu inkluzywizmu jako przeciwwadze teorii ekskluzywizmu. Prof. Crociata omawia, w sposób ogólny, tzw. pluralistyczne pozycje (J. Hick'a, P. Knitter'a, R. Pannikar'a, J. Dupuis), poszerzając swoją refleksję o współczesne zbliżenia chrystologiczno-trynitarne (P. Coda), chrystologiczno-relacjonalne (G. Ruggieri), teologiczno-fundamentalne (G. Gäde, P. Sequeri), etyczne i eschatologiczne (H. Küng, H. Kessler, A. Rizzi, C. Duquoc). Jako zakończenie zostają zaproponowane pewnego rodzaju „szlaki do przetarcia” w tzw. teologii kontekstualnej, w wyzwaniach stawianych przez nowe formy religijności, włączając fenomen niewiary oraz obojętności religijnej, zaznaczając, że ciągłym tematem do zgłębienia pozostaje rozróżnienie, nigdy zaś separacja, pomiędzy Chrystusem a chrześcijaństwem, jak również temat relacji pomiędzy Chrystusem a Kościołem (ss. 103-141).

Pod adresem autorów można skierować chyba uwagę, że przy problemie zbawienia innych dobrze byłoby nakreślić tematy katolickiej eschatologii, zarówno indywidualnej, jak i uniwersalnej, w której autonomiczność stworzenia spotyka się i dopełnia w miłosiernej miłości Trójjedynego Boga, a tym samym zostaje otwarty temat dla nadziei powszechnego zbawienia wraz z próbą indywidualizacji jej obecności (m.in. łaska stwórcza, sumienie, prawo naturalne, Opatrzność Boża, sakramentalno-instytucjonalna obecność Kościoła Chrystusa, sąd indywidualny, czyściec).

Profesor P. Stefanini (Istituto di Studi Ecumenici S. Bernardino di Venezia, teologia ekumeniczna) podejmuje temat: *La Torà d'Israele e la salvezza degli altri nella letteratura ebraica post-biblica*. Decydującym momentem, według Stefanini, dla samookreślenia Izraela w relacji do innych narodów, była obecność Prawa, interpretowana w diasporze. To właśnie dzięki diasporze wyłania się zagadnienie zbawienia innych. Nadanie Prawa determinuje obecne rozróżnienie, tzw. wybór Izraela, natomiast eschatologiczna przyszłość otwiera drogę do uznania przez inne narody (*gojim*) tego wyboru. Tak więc Izrael, który posiada Prawo, wraz z przymierzem noaickim, stanowi steriologiczno-pozytywną przestrzeń dla innych narodów – pogan – które mogą również uznać jego uprzywilejowaną pozycję, a tym samym uzyskać do niej dostęp (ss. 143-155).

Samookreślenie islamskie w obrębie historii religii oraz temat zbawienia innych są argumentem prof. G. Rizzardi (Facoltà Teologica dell'Italia Settentrionale, teologia ekumeniczna): *La salvezza degli „altri” nell'Islam*. W perspektywie historyczno-treściowej, Rizzardi rozróżnia trzy okresy: pierwsza faza (w. IX-XIV) to próba opracowania pewnego rodzaju porównawczej nauki religii ze strony apologetyki islamskiej, z jednej strony poprzez wyliczanie błędów doktryny chrześcijańskiej (m.in. Trójca Święta), z drugiej, poprzez zaliczenie innych religii (niebiblijnych, pseudoreligii bez pisma) do kategorii idolatrii (roz-

różnienia, w których decydującą rolę odgrywa Koran); drugi okres (w. XIX-XX) koncentruje się na przeważnie na krytyce chrześcijaństwa, oraz na podkreślaniu walorów islamsko-socjologicznych, w silnej opozycji do materializmu zachodniego; trzecia faza (w. XX) ponownie odkrywa pozytywną rolę historii religii, w której islam odgrywałby rolę *religio perennis*. W okresie tym, zdaniem Rizzarda, nadal jednak pozostaje krytyka chrześcijaństwa, m.in. krytyka chrześcijańskiej etyki, która opiera się jedynie na kategorii grzechu, natomiast etyka Jezusa jest personalistyczna. Soteriologiczne zagadnienia zostają opracowane przez islamską refleksję w kategoriach „sukcesu” oraz „powodzenia”. Tym niemniej Bóg zachowuje swoje absolutne panowanie w stworzonosci, naturalności i islamskości, a jego boski porządek musi realizować się w historii. W antropologicznym wymiarze, Allah ustanowił dobro i zło, człowiek więc jest zbawiony (deterministycznie) bez względu na swoje zaangażowanie. Obecnie, w odniesieniu do chrześcijaństwa, według Rizzarda, widać również pewnego rodzaju otwarcie, które stara się włączyć integracyjnie chrześcijaństwo w islam (ss. 157-178).

Trudne zadanie podjął prof. G. L. Brena (Ventro di Studi Filosofici di Gallarate, antropologia filozoficzna), który opracował temat zbawienia w hinduizmie: *Salvezza nell'Induismo*. Ze względu na różnice kulturowe, które utrudniają nieco rozumienie bóstwa (jego podmiotowości – osoba?), zbawienia, jak i człowieka (indywidualność – osoba?), Brena proponuje najpierw próbę zrozumienia hinduizmu w obrębie samego hinduizmu, następnie stawia kilka krytycznych pytań. Podstawowe zorientowanie w soteriologicznym temacie stanowi zjednoczenie samego siebie z Boskością. W Bhagavad Gita zostają zaproponowane różnego rodzaju drogi: droga działania (praktyka jogi jako oddzielenie się od każdego pożądanego, również własnych zamierzeń), droga pobożności – ofiary (wyraz ponownego połączenia się natury ze swoim początkiem – ciągłe narodziny). Różnorodne boskie figury hinduizmu (m.in. Krishnam Shiva, Visnu) umożliwiają zbawienie człowiekowi pobożnemu, który oddaje się im w zaufaniu i miłości, otrzymując wyzwolenie jako dar, tzn. pełnię życia. Tym niemniej, prawdziwym celem hinduizmu nie jest wyzwolenie czy zabawienie, lecz miłość Boskości, zjednoczenie z Boskością, która pociąga również reinkarnację, aż do pełnego osiągnięcia jedności (ss. 179-187).

Nieniejszą publikację zamykają dwa artykuły prof. M. Fuss'a (Pontificia Università Gregoriana, teologia fundamentalna, historia religii): *La salvezza negli orientamenti conflittuali*, oraz: *Il benessere come salvezza nel New Age*. W interesujący sposób zostaje nakreślona dynamika poszukiwania sensu i sacrum w *La salvezza negli orientamenti conflittuali*. Według Profesora Gregoriana, generalnie zaczyna się od zainteresowania religijną lekturą (*audience cults*), od płatnych praktyk terapeutycznych (*client cults*), by później podjąć swego rodzaju nawrócenie, wstępując w określoną wspólnotę (*cult movements*). W ogólny sposób Fuss nakreśla trzy wielkie rodziny: 1. to ruchy antyzachodnie, zabarwione uproszczoną religijnością wschodnią (m.in. Hare Krishna, kultura

tybetańska), 2. ruchy ezoteryczno-okultyczne (m.in. teorie i praktyki gnostyczne), 3. nowe objawienia postchrześcijańskie (m.in. Świadkowie Jehowy, ss. 189-204).

W podobnym duchu dostosowania do indywidualnych wymagań, zostaje przedstawiona optyka dobrobytu jako zbawienia: *Il benessere come salvezza nel New Age*. Dominującym elementem nie jest już *New Age*, lecz *Next Age* (symptomatyczna jest zmiana tytułu amerykańskiego czasopisma *New Age Journal* na *Body & Soul*), w którym zdrowie (kult ciała, samodoskonalenie), oraz emocjonalne doświadczenie (subiektywistyczne przeżycie, psychologiczna wewnętrzność) stanowią zbawczą drogę, kreując religijność tolerancyjną i demokratyczną, w przeciwieństwie do religijności instytucjonalnej (ss. 205-215).

Naszym zdaniem, można było zamieścić artykuł, który w syntetyczny sposób ujmowałby zbawienie w samym chrześcijaństwie, podkreślając relację pomiędzy wiarą a miłością (wiarą a kulturą), bez pominięcia oczywiście tematu sakramentów i łaski (włączając zagadnienie kierownictwa duchowego), tak aby potencjalny czytelnik miał kompletny obraz porównawczy tego, co daje i zadaje mu prawda wiary.

Publikacja *La salvezza degli altri. Soteriologia e religioni*, wraz z zawartą, bogatą bibliografią, stanowi wymagające zaproszenie do przemyślenia oraz określenia własnej, chrześcijańskiej – soteriologicznej tożsamości, która nie eliminuje drugiego, lecz w trynitarno-chrystologiczno-eklezjologiczny sposób pozwala go odkryć i zrozumieć, zapraszając jednocześnie do poszukiwania Prawdy w Miłości.

Stanisław Mycek (Stalowa Wola)